

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2020

A kutató neve:	
Dr. Dáné Veronka	
A kutatás témája:	
Az Ugray-Bölöni levéltár 16–17. századi anyagának feltárása, regeszták készítése	
A kutatás helyszíne:	
ország, város	Románia, Nagyvárad
intézmény(ek)	Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Bihor / Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Fióklevéltára
A kutatás ideje: 2020. júl. 12. – szept. 12.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül):	
<p>A jelenleg a Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Levéltárában, az ún. Családi fondok gyűjteményében (Colecția de fonduri familiale), helytelenül, Ugrai-Bölönyi (!) néven (fonszáma: 67) nyilvántartott családi levéltár megnevezése tulajdonképpen pontatlan, és helyesebb lenne az Ugray családnak a Bölöni levéltárban őrzött archívumáról beszélni, amely a familia kihalása után, a 19. században került a birtokokkal együtt az utóbbiakhoz, de egyértelműen jól elkülönülő, önálló iratanyag. A Mohács előtti oklevelek és a kora újkori, pontosabban 16–17. századi iratok túlnyomó többsége ennek a levéltárnak a részei. A Jakó Zsigmond által a bihari Rétköz második legjelentősebb famíliájaként említett Ugrayak ősei ugyanis, szintén az ő feltételezése szerint, a megye legkorábbi birtokosai közé tartoztak. A Bölöniek viszont több évszázaddal fiatalabbak az erdélyi állam birtokos nemességében. Az adatolhatóan 1602-től kancellária deák, majd Bethlen Gábor alatt fejedelmi secretarius Bölöni Gáspárnak köszönhetik felemelkedésüket, majd őt követően csaknem teljesen el is tűntek a forrásokból, aztán a 18. század elején léptek újra színre Kraszna és Közép-Szolnok vármegyében. A Bölöni-levéltárat Bölöni Sándor halála után, 1896-ban adományozta fivére, József a Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet Múzeumának, a könyvtárával, ezek díszes berendezésével együtt. A levéltár beszállításakorij rendjét nem ismerjük, de feltételezhető, hogy Bölöni Sándor a korabeli gyakorlatnak megfelelően, az iratokat a szerves fejlődést követő, egyes birtokok szerinti csoportosításban őrizte. Hasonlóképpen feltételezhető, hogy ez a rend az 1948-as államosítást követő költöztetések (előbb a Nagyvárad Regionális, később Körösvidéki Múzeum céljaira kisajátított püspöki palotába, majd az állami levéltár várbeli raktárába) alkalmával zilálódott szét, s ekkor keveredhettek el/össze a Múzeumban őrzött különböző családi levéltárak egyes iratai. A Román Állami Levéltár Bihar Megyei Fiókja általi átvételt követően 1975-ben fejeződött be az iratanyag</p>	

teljesen szakszerűtlen rendezése. Ennek során a proveniencia-elvet, de az iratokon található jelzeteket is teljesen mellőzve egy mesterséges, tárgy szerinti csoportosítást alakítottak ki. A „rendezés” olyan mértékben mechanikus volt, hogy egyrészt ugyanazon időpontban kelt, teljesen azonos tartalmú, jellegű iratok kerültek különböző csomókba, másrészt egyes iratok szétvált darabjait külön szám alá, akár külön csomóba is helyezték. Ennek a rendezésnek a végeztével készült el az a csupán a csomók tárgyát és évkörét feltüntető, román nyelvű segédlet, amely mindeddig egyetlenként a kutatást segítette. A kutatás során derült fény arra, hogy az Ugray levéltár egyes velük összeházasodó, kihalt famíliák iratanyagát is tartalmazza, így a vásári Vásáriakét, a Zarándból északabbra menekülő haraklyáni Massayakét, a tekintélyes, elmagyarosodott román vajda-család, az örvényesi Vajdákét. A Bölöniben viszont a Kraszna és Közép-Szolnok vármegyei régebbi birtokos famíliák, a Bydeskuthiak, Hatvaniak, ákosi Pap-ok iratai is megtalálhatók. Hosszasan lehetne sorolni azokat a „találatokat” amelyek a szakma kiemelt figyelmére számíthatnak, itt csupán néhány különleges jelentőségűt kiemelnek: így azt az 1607-es országgyűlési instrukciót, amely eddigi ismereteink szerint a legkorábbi fennmaradt az erdélyi állam területéről, az 1594-es, eddigi ellenőrzések alapján ismeretlen Bocskai-leveleket, néhány Várad városa által kiadott oklevelet, iratot, az 1658–1660 után Karánsebesből Erdélybe menekültek Béli Pállal letelepedésükre vonatkozóan kötött egyezsége, a 16–17. század eleji jobbágysági / birtokösszeírások (pl. Vásári Lászlóé 1550 tájáról, a Massayaké ugyancsak a század ötvenes, hatvanas éveiből), inventáriumok, amelyek meglehetősen ritkák az erdélyi állam területéről, és egyszersmind a partiumi írásbeliségnek a belső-erdélyihez viszonyított fejlettségét tanúsítják. Vagy azok az elszórt iratok is különlegesen tekinthetők, amelyek az 1660 után helyben maradt jobbágysági és birtokosok, jelesen az Ugrayak hódoltság alatti kapcsolatára vetnek fényt.

A kutatás módszere:

Darabszintű (regeszta)-jegyzék készítése

A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek:

Az elkészült iratjegyzék, azon túlmenően, hogy ennek köszönhetően immár pontosan megismerhető a levéltár 16–17. századi iratanyaga, s egyben annak megmentése is, mindenképp a haza és nyilván határon túli kutatók munkáját könnyíti meg. A feltárt iratok között több olyan is van (így az 1607-es, eddigi ismereteink szerinti legkorábbi vármegyei országgyűlési követutasítás, vagy a megye 1640 körüli portalis conscriptiója (amely valószínűleg ebből a levéltárból keveredett el egy másik fondba), amely külön publikációt érdemel. Ugyanakkor az itt feltárt adatok kitűnő kiindulópontját képezik például a vármegye fejedelemségségi „archontológiájának” összeállításához, amelyet egy excel adatbázis építés formájában el is kezdtem. A tapasztalatok alapján nagyon fontos lenne a munka folytatása a többi családi levéltár, de az ún. Iratgyűjtemény tekintetében is, nem is szólva a Várad püspökség és a káptalan fennmaradt levéltáráról.

Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat):

Azon túlmenően, hogy a levéltár a 16–17. század vonatkozásában nagyon értékes (elsősorban Bihar vármegye társadalma, működése, tisztségviselői, a váradi káptalan és Várad városa vonatkozásában is), a kutatás során átnézett anyagrészt alapján is elmondható, hogy a későbbi, gazdagabb és sértetlenebb 18–19. századi iratanyag a családi levelezések, a Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok vármegyei tisztségviselők bőséges levelezése, birtok(os) összeírások (pl. Érhatvan 1742-es, térképen is rögzített telekmegoszlása) a korszak kutatói számára igazi kincsesbánya. Ahogyan a jelentős mennyiségű, debreceni, váradi nyomdákban kikerülő aprónyomtatvány a nyomdatörténet kutatóit érdekelheti. Arra azonban számítani kell, hogy mindaddig, míg csupán egyetlen, lassan működésképtelenné aggott mikrofilmolvasó áll rendelkezésre, a kutatóterem pedig csak hétfőtől csütörtökig, 8.30–14.30 között van nyitva, a kutatás nehezebb és időigényesebb.